

MAGOSH M. GYÖRGY

APÁM, A TÁBORNOK

RÉSZLET A VADFA CÍMŰ ÖNÉLETRAJZI REGÉNYBŐL

[1]

Woloffka püspök – így mesélik családjunkban – karfoga sétált a főrabival és mosolyogva kérdezte:

– Mikor jössz már hozzám ebédre?

– Az esküvődön – válaszolta a rabbi.

Ez első világháború előtti legenda.

Néhány évtized múlva zsidókat vernek az utcán, az egyetemeken. Betörnek zsidó lakások, zsinagógák ablakait.

[2]

Egy késő őszi délután a Nemzetőr utcán hátulról orra vágta.

Egy húsz év körüli ifjú jött mögöttem idősebb társával. Az ifjú öklözött. Bátorsága elismerésül jobbomat emeltem feléje, de nem fogadta el. Teljes erővel rohant a főtca felé.

– Fogják meg! Fogják meg! – kiáltottam.

Egy járókelő meglátta véres arcomat, és csatlakozott hozzám.

A Gambrinus átjáróban eléje állott egy jól megtermett parasztgazda. Az ifjú rohant tovább, kiútvén kezéből a füstölő kurtapipát.

Már három dühös ember üldözte.

Épp a rendőrség előtt fogtuk meg.

– Maga csak ne törölje le a vért – szólt rám első segítőt, felvették az adatait, egy görög katolikus szabósegéd volt.

Néhány nap múlva eljött hozzám támadóm, Hathy Jani apja.

Akóvér, hófehér hajú ember könyörgött, vonjam vissza panaszomat.

Kis szobámban álltunk. Hang nélkül nemet intettem.

A papa ekkor elővett egy ezüst ötpengőst.

Ez eldöntötte az ügyet. Kezét félretoltam, és aláírtam az okmányt.

Hathy Jani izgága legény lehetett. Nemsokára sofőrök törték össze a bordáit. Néhány év múlva meghalt.

Nem sokkal a támadás után Klárral sétáltam a Hatvan utcán. Egy sötét kapualjból kinyúlt ököl széttörte a szemüvegemet. Máskor egy udvarias ifjú kérdezett, hány óra van. Míg órára néztem, ügyesen pofon vágott.

Apámat viszont többször nyilasnak nézték.

Kisvárdán tárt karokkal üdvözölték Csontos testvért. Csontos ismert nyilas lehetett. Budapesten is Csontos testvéreknél nézték Apámat.

Az ötvenes évek elején Keszthelyen nyaraltunk. A vasútállomás környékén hirtelen felgyorsult szívem vereése. Csaknem egy évtizeddel Apám halála után talál-

koztam tökéletes hasonmásával. Dermedten bámultam – máig sem tudom – Csontos testvér vagy elvtárs után.

Szörnyűségek néha karnevállal kezdődnek.

1938 októberének egy langyos estéjén kipróbálták az elsötétítést.

A Piac utcán leállt a forgalom. Úttesten, járdán ember ember hátán tolongott. A nép lubickolt a hangulatvilágításban. A fiúk huncutkodtak. A lányok sikoltoztak.

Rég volt ekkora népiünnepély.

Gimnáziumunk épületében esti nyelvtanfolyamok indultak. Klári angolra járt Reinhard Sándornéhoz.

A tananyag keretében „fizikai gyakorlatok” címen villanyszerelést tanultam. Detektoros rádiót építettem. A tornateremben bergman-csöveknek véstem a falat.

Egy sötét délután a Roboz és Hammer műhelybe mentem gyakorlatra. Nekem támadt egy magas, dagadt, piarista diák.

Kis vaspálcámmal homlokára vertem.

Először alkalmaztam sinus-elméletemet: akkor kell ütni, amikor az ellenfél lendületet vesz.

Az ütésből így csak a szándék maradt. Ellenfelem viszont kétmásodpercenként kapta homlokára a csapást.

Dagadt erekkel barázdált fényes homlokára emlékszem.

Egy idő múlva a fiú bánhatta, én pedig untam a dolgot.

Közönyös járókelők jöttek és mentek.

Végül két felnőtt zsidó állott meg. Fábián, a veres szakállú, magas, erős ember, a hitközség „dajján”-ja (bírája) meg egy kereskedő, akit látásból ismertem.

Nem vártam segítséget, csak azt, hogy válasszanak szét bennünket.

Nem ez történt.

Fábián rám mutatott:

– Ez a helyes! Igenis, vissza kell ütni!

A másik dühösen ellentmondott.

Hadonásztak, érveltek. Velünk nem törődtek.

Ellenfelem szó nélkül eltűnt. Én is folytattam utam, csak a két vitázó felnőtt maradt.

Talán még ma is vitatkoznak a gázlámpa alatt.

1938. november másodikán Bécsben Hitler, a német führer és Mussolini, az olasz duce, Magyarországnak ítélte a Felvidék egy részét.

A döntést országszerte lelkes tüntetések követték. Gimnáziumunk is készült a felvonulásra. Feltűztük a nemzeti színű kokárdát.

Kokárdám és egyensapkám nem nyerte meg egy hülígáncsapat tetszését. A Piac utcán tizenötön támadtak meg.

Előhúztam nagy kapukulcsomat, de tizenöt vitéz ellen ez kevés volt.

Arcomat alvadtt vér borította, amikor csatlakoztam gimnáziumunk soraihoz.

Kiabáltuk, „Mindent vissza!”, „Kassát vissza”. Még azt is, hogy „Pozsonyt vissza!”, pedig erről nem szólt a döntés.

Tanáraim mintha nem vették volna észre színem változását, csak Kardos László nézett rám úgy, mint aki fel szeretne döfni.

Három hét múlva újabb támadás ért. A Hatvan utca vége felé belém kötött egy csúnyaszájú zsidó. Rúgott. Elkaptam a lábát, ahogy a könyvből tanultam. Nem sikerült jól. Mind a ketten földre zuhantunk. A verekedés döntetlen maradt.

A verekedés íratlan szabályai szerint nézők nem avatkoztak közbe. Az én oldalamon Möna partjelzősködött.

Az esemény, úgy látszik, megviselte Möna idegeit, mert negyedóra múlva minden ok nélkül szájon vágott egy utunkba került piarista diákot.

Nagyon elítéltem.

Eltávolodtam tőle.

Közrejátszott az is, hogy beleszeretett Kláriba. Naiv becsületességgel nekem vallotta meg. Hülye helyzetbe hozott.

Tőlem akarja megkérni Klári kezét?

Möna csendesen eltűnt életünkéből. Máig sem tudok róla.

A nap Möna oktalan támadásával nem ért véget, mert a magyar parlament szólt közbe.

November 23-án leszavazták Imrédy Béla miniszterelnököt, a szélsőjobboldal kedvencét.

Gyanútlanul fordultam a Piac utcára.

Távrolról tenger morajlott. Az út teljes szélességében tömeg közeledett. Időbe telt, míg felfogtam, mit skandálnak.

Mikes, Korniss, Sztranya,

Zsidóbérenc banda!

Annyit tudtam, hogy Sztranyavszyka a parlament ellenőke.

A turulista sapkás egyetemi hallgatók rázendítettek az ismert zsidógyalázó énekekre:

Erger-Berger Schossberger,

Minden zsidó gazember...

Lassan, nyugodtan jöttek a jövő orvosai, tanárai és mindenféle értelmisége. Ameddig a szem ellátott, ők jöttek.

Másfél hónapja ünnepelte itt a nép az elsötétítést.

Ekkor már égtek a lámpák, de az emberi szellem sötétülni kezdett.

[3]

Az év vége felé repülős katonák bukkantak elő kettesével, hármásával, zsidóverésre jöttek.

A támadókat meglepetés érte. A Pásty utcán Klein Cunci és Grünwald Coca redőnyhúzó rúddal eszméletlenülre vert néhány katonát.

Cunci középtermetű, csupa izom fiú, erős konvex szemüveget viselt. Coca, a gimnazista, derűs, magabiztos legény volt.

A mozgalmi emberek elutasították az utcai harcot, hogy ez nem megoldás. Én úgy éreztem, eljött az ellentámadás ideje.

Három osztálytársammal – Groszmann Slózival, Mitellmann Bandival és Turai Pistával – péntek este a zsidó kistemplomba mentünk toborzásra.

Eredményt nem értünk el.

Volt, aki egyenesen megmondta, hogy fél. Egy kereskedőseged kigúnyolt. Szomszédom a Miklós utcáról zsebébe nyúlt, és megmutatta homokkal telt markát:

– Ha megtámadnak, szemükbe vágom, és elmenekülnök.

Tanácsztalanul bámultam a Dávid-pajzsos oltárfüggönyre, a kupola színes csillagaira.

A következő pénteken tíz-tizenkét ifjú jött ki a Hatvan utcára.

A sötét decemberi estén nedvesen csillogott a járda a gázlámpák alatt. A látást kis köd korlátozta.

Hamarosan feltűnt két repülős közlegény.

Meglepett képet vágtak, amikor kérdeztük, mit keresnek ezen a környéken. Odszorultak egy lámpaoszlophoz, és hallgattak.

Tíz-húsz centiméterre álltam előttük. Bámultam az arcukat.

Csaknem munkába kezdtünk, amikor Groszmann Slózi a reáliskola felé mutatott. Száz méterre tőlünk két katonai teherautóról ugráltak lefelé a légierő katonái.

Bennünket Cunci és Coca sikere lelkesített. A pilóták viszont tanultak a kudarcból. Legalább hatvanan jöttek.

Rajtunk csak a menekülés segített. Otthagytuk a két megszeppent pilótát. Berohantunk a Zugó és Hatvan utca sarkán Berta néni házába.

A ház utcai szárnyát ismertem. Itt adta ki Berta néni szobáit a gimnazistáknak. Nem törődünk Berta néni-vel. A fedett kapualjon keresztül az udvarba jutottunk. Teljes sötétség volt. A lakásokból a legcsekélyebb fény sem szűrődött ki.

Balról – meglepetésünkre – sírkövekbe ütköztünk. Bevágtunk mögéjük. Megtapogattam a fejemnél állót, hátha ez lesz az enyém.

A katonák betörték a kapualjba. Egyik kézigránátot akart bevágni, de társai visszatartották.

Mély csend következett. Talán az ellenfél is meghökent a sírkövek erdejétől, vagy cselből félt.

Visszahúzódtak, és elállták a bejáratot.

Lestük egymást. Nem voltak gránátjaink, de találunk működarabokat.

Hosszú ideig vártunk mozdulatlanul.

Végül kimerészkedtem a sírkövek közül. Csendesen bekopogtam egy lakásba. Lassan nyílt az ajtó. A lakók nem tudták, kik vagyunk. Nem tudták mi történik.

Felderítettük a ház bejáratát. A pilóták elmentek.

Egyenként hagytuk el a házat.

Akciónk kudarcot vallott.

Meg sem próbáltunk az ellenség fejével gondolkodni. Nem derítettük fel a terepet. Ösztönösen cselekedtünk, terv, tudás, eszközök nélkül.

A Városi Könyvtár olvasótermében tanulmányozni kezdtem Karl Clausewitznak a háborúról írt munkáját.

Sokat tanultam belőle az irreguláris hadviselés felteeleiről, az utcai harcokról, az utak szerepéről.

Tanulmányoztam a város térképét. Bejelöltem, ahol a zsidók által sűrűn lakott körzetbe be lehet lépni. Ahol belépés előtt gyülekezni lehet.

Tudtam, hol kellene megfigyelőket állítani. Hová kellene jelentések alapján erőt csoportosítani, hogy sikeresen szembeszállhassunk a támadókkal.

Elméletben szép volt.

A turulista főiskolások is szívesen áldoztak szórakozásra szánt idejükből zsidóverésre.

A háború után az egyetem központi épületében bementem a Turul Szövetség Rákóczi törzsének helyiségébe. A falon függött Debrecen városának térképe a bekarikázott belépési-gyülekezési pontokkal...

[4]

1939. február tizenkettedikét sohasem felejttem el.

Gyógyőrű vasárnap, igazi tavasz, süttöt a nap. Az erdő tisztása kizöldült.

Kora délután kint voltunk a régi „platz”-on. Lehetünk vagy húszan. A többség tizenhárom-tizenöt éves lány. Ági unokatestvérem és Klári voltak felnőtt lányok. Fiúk négyen jöttünk, Jóska, Klári öccse, Grósz Laci, Hermann Laci, volt osztálytársam és én.

Szép, kedélyes játék folyt.

Egyszer valami nagyobb makk hullott le. Aztán sűrűbben estek a makkszemek.

Amit előbb makknak gondoltam, a környező bokrok-ból repülő kövek voltak. Jóska közelebb kúszott a bokrokhoz. Megállapította, hogy kődobálók veszik körül a tisztást, és minden ösvényt elzártak.

A támadók lassan közeledtek. Eddig egyikünk sem sebesült meg.

Csak déli irányban, a sűrű, tüskés bozóton keresztül juthattunk ki a gyűrűből. Először a lányok húzódtak át. Jóska, Grósz Laci meg én fedeztük a visszavonulást.

A támadók követtek, de a bozóttal nehéz és lassú volt útjuk. A lányok időt nyertek, és elérték a Debrecen–Pallag országutat.

Mi hárman vettük fel az érintkezést az ellenfelekkel. Láttuk, kikkel állunk szemben. Zöld inges nyilas vezette őket.

A zöldingesre én szálltam rá. Egyik kezemmel kerékpáromat fogtam, másikban a biciklipumpát, amely táncot járt a zöldinges homlokán.

Egyszer kiesett a kezemből a kerékpár. Gyorsan fel-emeltem, és újra ütöttem. A nyilas lerogyott, de – családódomra – lábra állt. Vártam, hogy a kapcsolat ne szakadjon meg.

Engem ütés nem ért. Egyik oldalt Jóska, a másikon Laci fedezett. Ez elég volt, mert a bozót miatt a 16-20 nyilas nem tudott felfejlődni.

Nem volt időm gondolkodni azon, hogy Hermann Laci miért vonult vissza a lányokkal. Évek múlva tudtam meg, hogy súlyos szívbjaja, amelyet titkolt, tette harcképtelenné.

Elértük az országutat. A lányok ott vártak. Jobban tettek volna, ha arrébb vonulnak.

A zöld inges vezér valahol eltűnt. Hívei viszont az országúton gyülekeztek. Most láttam, nem dobáltak, hanem gumiparittyával lőttek.

Klári az országút széléről felragadott egy faágat, és minden túlerőre fittyet hányva, hangos kiáltással vágott egy nyilas arcába.

Elfogott a rémület. Csak később volt időm, hogy csodáljam vakmerőségét.

Minden a másodperc töredéke alatt történt.

Klárától jobbra egy nyilas rám célzott. Láttam, jól céloz. Ösztönösen jobbra fordítottam arcomat. Szemem elkerülte a telitalálatot. A kövecske áttörte szemüvegemet, és a keretet nem is érintve elszállt.

A nyilasok nem érezték biztonságban magukat a nyílt országúton. Gyorsan visszavonultak.

Köztünk senki sem sebesült meg. Azt hittem, én sem. Egy kis homok ment a szemembe. Elmúlik.

Ági és Klári nyakaskodott, hogy menjünk be az egyetemi klinikára. Nem akartam. Nem éreztem fájdalmat. Annyit vacakoltak, hogy végül megadtam magam.

A szemészeten azonnal kezelésbe vettek. A szaruhártyát fertőtlenítették és érzéstelenítették.

Az érzéketlen és átlátszó szaruhártyán keresztül láttam, hogy számtalan üvegszemcsét takarítanak el.

Bekötöztek, és mehettem haza. Sokat nem törődtem az egésszel. Éjjel borzalmasan fájt. Nem nyögtem, nem ordítottam. Nem akartam szüleimet megriasztani.

Másnap azt mondta Fazekas doktor, a szemész, ha nem kapok elsősegélyt, elvesz a jobb szemem.

Néhány napig nem mentem iskolába. Barátaimtól hallottam, hogy Kardos Laci tanárom kikelt ellenem óráján. Vádolt, hogy „mindig” belekeveredem valami-be.

Grósz Laci felismerte az egyik támadót, és feljelen-tette. Kár volt, mert a politikai osztály bennünket kezdett faggatni.

Misky helyére ekkor már a ravasz Czerovszky ült. Őt az érdekelte, hogy kik vagyunk és ki szervezte a ki-rándulást.

Mondtam neki, nekem Ági unokatestvérem szolt. Mindnyájan rokonok és barátok vagyunk.

– Ágika szolt Klárikának. Klárika szolt Józsikának – gúnyolódott.

Czerovszky nem volt ostoba.

Kihallgatásra idézték Hermann Lacit is.

Elhatároztam, megtréfálok a nyomozókat. Megkértem Lacit, vigyen magával egy Bibliát.

Ahogy a könyvet meglátták, ugrottak a nyomozók. Úgy tekintettek a könyvre, mintha kézigránát volna.

Sokat nem tévedtek.

Már kellemetlen volt a rendőri nyomás, amikor deus ex machina szolt közbe.

Február 21-én a Darányi-kormány feloszlatta a Szá-lasi-féle nyilas pártot.

A rendőrség házkutatásokat tartott a nyilasoknál. Le-foglalta irattárukat. Utánunk nyomoztak, és őket állí-tották elő. Minden nyomozó állig süllyedt a munkába. Velünk nem törődtek többet.

Két év múlva a bíróság próbaidőre felügyelet alá he-lyezte a támadókat.

[5]

Néhány hét múlva Hitler bevonult Prágába, Apám pedig Kárpátaljára.

Apám tizedesként, oldalán revolverrel, az Ellátó Osz-lopnál szolgált. Fekete komiszkenyerét nagyon szeret-tem vajjal. Amikor szabadságra jött, késő estig dolgozott a műhelyben.

Kövér, magas termete, durva tábori köpenye tekin-télyt parancsolt az elsötétített utcákhoz hazafelé jövet. A csinos, elegáns hinterlandi tisztek mereven tisztelegtek. A tizedesből nem hiányzott a humorérzék. Hanyagul tisztelgett vissza főhadnagynak, századosnak, ezredes-nek.

Nagyokat mulattam. Szerettem hazamenni Morgens-tem tábornokkal.

Csehszlovákia felosztása után új családtagokat is-mertünk meg. Nagypám első házasságából származó négy unokatestvérem bukkant elő.

Előbb nálunk laktak, majd Budapestre költöztek.

Legjobban Mártont szerettem meg.

Márton legalább tizenöt évvel volt idősebb nálam. Szabólegényként bejárta Törökországot, Franciaorszá-got. Párizsból nem Racine-drámákkal jött vissza, hanem inci-finci énekecskével, mégsem éreztem köztünk mű-veltségi, kulturális szakadékot. Sokoldalú, érdeklődő, meleg szívű, segítőkész, felelős ember volt.

Budapesten mindig meglátogattam.

BÚCSÚ A KÖZÉPISKOLÁTÓL

[1]

A hetedik végén ünnepélyesen átvettük az iskola zászlaját. A nyolcadik osztályvizsgái után ballagtunk a hagyományos búcsúénekekkel.

Az igazgatóság megtiltotta, hogy harmonika kísérel az éneket. Az ország minden középiskolájához hason-lóan, a miénk is szigorúan konzervatív volt.

Csak metszett acéltollal írhattunk, töltőtollal nem. Kardos Pali hazaküldte Stein Gusztit, mivel csíkos ing-ben jelent meg.

A hármasok ostromsáncait rég áttörtem. Az utolsó három évben jó rendű lettem.

Nem voltam színjeles típus, de volt néhány tárgy, melyben jobb voltam kimért osztályzatomnál. Latint, irodalmat átlagon felül tudtam, aktív sportolóként jelest vártam testnevelésből is.

Ellenkező elbánást élveztem matematikában.

Bötü tanárom felismerte bennem az antitalentumot, mégis megadta a jó minősítést, amíg tehettem. A nyolca-dikban sem kétlem jóindulatát, amikor hármasnak nyil-vánított. Az érettségi vizsgán a legegyszerűbb tételt, az ötszög megoldását adta.

Krétától koszos kezemmel próbáltam kibogozni a rej-télyt a táblán a vizsgabizottság – balszerencsémre – fi-zika–matematika szakos elnöke előtt.

Ekkor megjelent Fortuna, a szerencse istennője, és küldönc alakjában, telefonhoz hívta elnökünket.

A jóságos Bötü mögém lépett, hogy közelebről él-vezze remeklésemet.

– Nem látja, hogy nem így kell elindulni? – dörmögte.

Amikor az elnök visszatért, már a Bötü javasolta úton haladtam, és nem buktam meg.

[2]

A hetedikesek vették át az önképzőkör vezetését. Az önképzőkör, Kardos Pali tanárelnök, okos és szel-lemes irányításával, színvonalas és népszerű intézmény volt.

Két elnökjelölt versengett.

Lipschitz Imre, a szeniális diák, aki kalandos szellem-vasútján akkor épp jobboldalon járt. A baloldalt Vajda Gábor, a tehetséges és művelt ifjú képviselte.

Kemény küzdelem előzte meg a szavazást. A többség Vajda felé hajlott.

Ülök egy este feladataim előtt, amikor hivatlanul be-állít Lipschitz, Feldheim Gábor kíséretében.

Megállnak asztalom előtt.

– Te rám szavazol a választáson! – jelenti ki határo-zottan Imre.

– Nem szavazok rád.

– De bizony, te Nyunyu – ez célzás volt fekete göndör hajamra. – TE RÁM SZAVAZOL! – ordított magánkívül.

– Nem, Imre, nem számíthatsz rám – őriztem meg nyugalmamat.

– Úgy látszik, nálad nem hatnak a napóleoni allűrök – jegyezte meg tárgyilagosan és adjutánsa kíséretében köszönés nélkül távozott.

Azért voltam fontos, mert barátaimmal együtt jelenttem tíz-tizenkét szavazatot.

Feldheim Gábor, a gazdag kereskedő fia, saját házukban lakott az Arany János utcán. Ő sem volt színjéses, de – említettem – fizikai ismereteivel országosan kiemelkedő tehetségnek számított.

Soha nem értettünk egyet, de mindig szerettük egymás társaságát. Gyakran voltam náluk. Sokat kerékpároztunk a város peremén, elhagyott utcákon és távoli ösvényeken.

Vajda Gábor győzött. Az önképzőkör ülésén – előzetes cenzúra nem volt – Mohr Pista elszavalta József Attila *Mondd, mit érlel* című versét.

Nem keltett egyhangú lelkesedést.

Felállott Kelen Pista a nyolcadikból:

– Talán tűzzük ki a vörös zászlót is?

Kardos Pali kínos helyzetbe került. Az igazgató új magához hívatta a kör tisztikarát.

[3]

Glückmann Andor rokonszenves, csendes fiú nem tündöklött tehetségével.

Gyermekkorában tifusz vitte el haját. Vörös szeplőkkel hintett koponyája világított az osztályban, amíg a hetedik évnovitóján olcsó, vörösésbarna parókéval jelent meg.

Némán tudomásul vettük.

A tanév első óráján Bötü tekintete megakadt Glückmann dús haján.

– Nagyon sokat fejlődte a nyáron – akart valami kedveset mondani, de torkán akadt a szó. Észrevette balfogását.

Kardos Laci óráján kínosabb helyzet alakult ki.

Glückmann nem tehetett arról, hogy a názareti Jézus megfeszítése után Thamus mit álmódott.

A római tengerésztiszt – így a krónika – álmában nimfák és faunok siránkoztak. A régi isteneket siratták.

Arról sem tehetett Glückmann, hogy az álombéli lények megparancsolták a hajókormányosnak: jelentse az égi hierarchiában bekövetkezett forradalmat a földi hierarchia fejének, Tiberiusnak.

A római tengerész féltette bőrét. Nem tett jelentést. Mulasztását, csaknem kétezer éves késéssel, egy jeles magyar költő pótolta a *Pán halála* című költeményével.

Ennek következtében a kellemetlenség, amit Thamus elkerült, Glückmann nyakába szakadt.

Tiberius császár, Kardos Laci képében, Reviczkyről, a jelentés szerzőjéről faggatta barátunkat.

Andor remegett, mint Thamus.

Emlékezete cserben hagyta.

– Talán egy költeménye eszedbe jut? – ösztönözte Laci.

Andor összeráncolt homlokkal koncentrált, mert háta mögött Fisch Feri súgott: „A nagy Pán”.

– Az Apám – vágta ki felszabadultan.

– Közel vagy az igazsághoz – hajolt előre a katedrán Laci kaján kedélyességgel. – Folytasd csak, fiacskám! Andor koncentrált.

Fisch súgta a költemény kezdő sorát:

– A nagy Pán meghalt.

– Apám meghalt – mondta Andor ernyedtszomorúsággal.

– Nagyon szomorú – szólt részvétellel Laci, majd hang-

színt váltott. – Részvéltatogatók mellőzését kérjük. Elégtelen.

Laci kitűnő stilszta volt. Kevesen tudtak az országban úgy magyarul, mint ő.

Esze vágott, mint a borotva.

Emlékezetes számomra Madách-órája, amikor tisztá logikával és káprázatos tudással elemezte *Az ember tragédiájá*-t. Elénk tárta a dráma szerkezetét, dialektikus felépítését. A falanszter jelenetnél meghökkenésünkre kijelentette, hogy Ádám megérkezett Moszkvába.

Ez többszörös telitalálat volt, mert a tankerületi főigazgató jelenlétében vágta ki remekbe szabott mondanivalóját.

Különben, Laci ritkán osztotta meg velünk tapasztalatainak és ismereteinek kincseit. Legtöbb óráján fele időben egy diák, másik felében másik felelt.

Nála mindig az egész anyagot kellett tudni.

Laci pőrére vetkeztette, kigúnyolta, élvezettel tapodta meg a tudatlan, hanyag vagy hibát vétő diákat.

– Mi történt, fiacskám, indiszponált állapotban vagy?

– Talán fáj valamid, kisfiam? – érdeklődött gúnyos aggodalommal.

Órája elején noteszét lapozgatta.

– Túlment rajtam – sóhajtottak a névsor elején lévők.

Megállt. Talán valamelyik M betűs vagy P betűs következik. Aztán visszafelé lapozott. Macska játszott az egérrel. Élvezte a halálos feszültséget.

Bence az embereket szerette, Laci az emberiséget.

1919-ben a vörösökkel rokonszenvezett. A harmincas évek elején néhány előadást tartott a Munkásotthonban.

Egyik alapítója volt az Ady-társaságnak.

A háború után a Vallás és Közoktatási Minisztérium tanácsosa lett, majd egyetemi tanárrá nevezték ki Budapesten.

A középiskolai tanítást favágásnak tekintette, diákjait nem szerette.

Üzletfelei, internátusának lakói voltak kedvencei.

A szóbeli érettségi előtt várakoztunk a gimnázium folyosóján. Elhaladt mellettünk, és odaszólt Schwarztáhlnek, internátusbéli tanítványának:

– Készültél? Mert „jókell” tudni!

Mint sejtettük, a Jókai-tételt kapta.

Hetedikben év végén, azt hiszem tévedésből, jelest adott. Nyolcadikban és érettségijönak minősített.

Pedig engem sohasem fogott tudatlanságon. Egy-egy dolgozatomra adott jót, kétharmadot. Ezen nem lehetett vitatkozni.

1946-ban alapvizsgáztam az egyetemen.

Minden bölcsészhallgatónak, bármelyik szakon tanult, magyar irodalomból írásbeli és szóbeli vizsgát kellett tennie.

Juhász Géza professzornak – az Ady-társaság másik alapítójának – annyira tetszett dolgozatom, hogy a szóbelin kitörő kedvességgel fogadott:

– Miért nem jött maga irodalomszakosnak?

Elégtételt kaptam a középiskola packázásai után.

[4]

Amikor a nyolcadikba léptem, kezdődött a második világháború. Apámat ismét behívták.

Először szorultam a gimnáziumi Segélyző Egylet tan könyveire. A segélyzőt vezető Rosenfeld tanár úr, diáknyelven Pifél, kedvesen fogadott.

Már évek óta nem tanított osztályunkban. Közben meglett legény lettem, ő is bizonyára változott.

Magyarország még semleges maradt.

Városunkon átvonultak a lengyel hadsereg megmaradt alakulatai – gyalogság, szekerek, lófogatolt tüzérség – útban a nyugat-európai szövetségesekhez.

Tavasszal Hitler seregei elfoglalták Dániát, Norvégiát, majd Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot.

1940 júniusában felhúzták a horogkeresztes zászlót az Eiffel-toronyra.

Németországban ezeréves birodalomról és csodafegyverekről beszéltek.

Ekkor készültünk az érettségi vizsgára. Mittelman Bandival reggel öttől este hatig tanultunk.

Mint egész középiskolai pályánkon, akkor is emlé-

Laci nem tévelygett soha. Mindig önző, opportunist ember maradt.

Engem nem szeretett. Nem érzett részvétet irántam, amikor megtámadtak, amikor megsebesültem.

Haász tanár úr szemben állott velem, de legalább szemembe mondta. Laci hátam mögött prédikált ki.

Körülmények őt nem érdekelték. Azt vádolta, aki bajba keveredett.

Ha rám gondolt, rossz asszociációi támadtak. Ez történt 1945 márciusában, amikor közepesen érettnak próbált minősíteni.

kezetünket terheltük. Tudtuk, minden magyar király uralkodási évszámait. Megszövegezett tételeket tanultunk, nem alkotó gondolkodást, adatokra alapozott vitakészséget.

A kijelölt napon mentünk a gimnázium épületébe. A névsor szerint délután kerültünk sorra. Az Irsai internátus előtt elfogott osztálytársam, Wiener Gábor. Rábeszélte, ne menjek nyakkendő nélkül. Saját nyakkendőből választott, és fülembé súgta „fortes fortuna iuvat” (bát-raké a szerencse).

Sötétedett, amikor megszabadultam. Kiléptem az épületből, ahol tizenkét évet töltöttem. Vége volt!

Szaladtam a Kossuth utcára Klárihoz. Az udvaron három barátunkat találtam.

A Szlovákiából menekült Moshe, Grósz Laci és újfelhértói barátja jöttek búcsúzkodni. Elhatározták, hogy átszöknek a szovjet határon. Másnap éjjel már a szabadság földjén lesznek.

Egyedül Grósz Laci került haza öt esztendő múlva. A másik kettő nyomtalanul eltűnt.

[5]

Gimnáziumi pályám véget ért.

Az intézmény szerves része volt a magyar oktatási-nevelési rendszernek. Legtöbb gyarlósága ebből fakadt. Nagyszerűsége és történelmi jelentősége viszont abból, amiben különbözött attól.

Kenyeret adott néhány tanárnak, aki máshol nem ta-

níthatott volna. Itt nem sértettek meg senkit származása miatt.

A Debreceni Zsidó Reál-gimnázium az egyetemes műveltség értékeinek ápolása mellett őrzője és melegágya volt a héber nyelvnek és a zsidó kultúrának.

MAHIR OBSERVER

M É D I A F I G Y E L Ő

1091 Budapest IX., Üllői út 51.

Telefon: 133-4713, 114-3421. Fax: 113-0688